

แบบวิธีการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

1

โคทม อารียา

คณะกรรมการการเลือกตั้ง

องค์ประกอบของสภาผู้แทนราษฎร

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยกำหนดให้สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วย

(1) ส.ส. ที่มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งจำนวน 400 คน

(2) ส.ส. ที่มาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อจำนวน 100 คน

การเลือกตั้ง ส.ส. แบบแบ่งเขตเลือกตั้ง เป็นการลงคะแนนเลือกตั้งผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นรายบุคคล โดยเลือกผู้สมัคร 1 คนในแต่ละเขตเลือกตั้ง ซึ่งมีทั้งหมด 400 เขตเลือกตั้งทั่วประเทศ ผู้ชนะการเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งใดคือผู้สมัครที่ได้รับคะแนนสูงสุดในเขตเลือกตั้งนั้น

การเลือกตั้ง ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ เป็นการลงคะแนนเลือกบัญชีรายชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งที่พรรคการเมืองจัดทำขึ้น โดยเลือกบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งเพียงพรรคเดียว ในการคำนวณหาผู้ได้รับเลือกตั้งให้กระทำการนี้ นับคะแนนที่แต่ละบัญชีรายชื่อได้รับในแต่ละเขตเลือกตั้ง (หมายถึงคะแนนของ “บัตรดี” ไม่นับ “บัตรเสีย” หรือที่กาช่อง “ไม่ลงคะแนน”) แล้วนำคะแนน

จากทั้ง 400 เขตเลือกตั้งทั่วประเทศไปรวมกันได้เป็นคะแนนรวมที่แต่ละบัญชีรายชื่อได้น้อยกว่าร้อยละ 5 ของคะแนนรวมของทุกบัญชีรายชื่อ ก็ให้คัดบัญชีรายนี้ออก ต่อไปนี้จะขอใช้คำว่า “คะแนนรวมของทุกบัญชีรายชื่อที่เกิน 5%” ในความหมายที่เป็นคะแนนรวมที่ทุกบัญชีรายชื่อได้รับในระดับประเทศ หักลบด้วยคะแนนรวมของบัญชีรายชื่อที่ได้รับคะแนนร่วมน้อยกว่าร้อยละ 5

ให้นำคะแนนรวมของทุกบัญชีรายชื่อที่เกิน 5% มาหารด้วย 100 (จำนวน 100 นี้คือจำนวน ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ) ก็จะได้คะแนนเฉลี่ยต่อ ส.ส. 1 คน ในการคำนวณว่าพรรคการเมืองซึ่งบัญชีรายชื่อได้รับคะแนนเกินร้อยละ 5 จะมี ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อจำนวนเท่าไรนั้น ให้นำคะแนนรวมที่บัญชีรายชื่อของพรรคนั้นได้รับไปหารด้วยคะแนนเฉลี่ยต่อ ส.ส. 1 คน ผลลัพธ์ที่เป็นจำนวนเต็มก็คือจำนวน ส.ส. ที่จะมาจากบัญชีรายนี้นเอง อย่างไรก็ตาม ในการหารข้างต้นยังมีเศษจากการหารที่ยังไม่นำมาคิด เนื่องจากกรณีเช่นนี้เอง ทำให้จำนวน ส.ส. ที่คำนวณได้จากผลหารที่เป็นเลขจำนวนเต็มเมื่อรวมทุกพรรคจะยังได้ไม่ถึง 100 คน เพื่อให้ได้ ส.ส. ครบ 100 คน ก็จะมาพิจารณา

ว่าบัญชีรายชื่อใดมีเศษจากการหารจำนวนมากที่สุด ก็ให้เพิ่มจำนวน ส.ส. ให้แก่บัญชีรายนี้นั้นอีก 1 คน แล้วมาพิจารณาบัญชีรายชื่อที่มีเศษจากการหารมากเป็นลำดับถัดไป เพื่อเพิ่มจำนวน ส.ส. ให้แก่บัญชีรายนี้นั้นอีก 1 คน ทำเช่นนี้เรื่อยไปจนจำนวน ส.ส. จากทุกบัญชีชื่อรวมกันได้ครบจำนวน 100 คน

เมื่อทราบจำนวน ส.ส. ที่พึงมีจากแต่ละบัญชีรายชื่อที่เกิน 5% แล้ว ก็ไม่เป็นการยากที่จะรู้ชื่อของ ส.ส. เพราะชื่อของ ส.ส. ก็คือชื่อในลำดับแรกๆ ของบัญชีรายนี้นั้นเอง เช่น บัญชีรายชื่อหนึ่งพึงมี ส.ส. จำนวน 15 คน 15 คนแรกของบัญชีรายนี้นั้นจะได้รับเลือกเป็น ส.ส.

2. ตัวอย่างการคำนวณจำนวน ส.ส. และการกำหนดตัวผู้ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ

เนื่องจากการเลือกตั้ง ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อเป็นเรื่องใหม่ จึงขอยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจต่อความเข้าใจดังนี้

สมมติมีพรรคการเมือง 7 พรรคที่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อและผลการนับคะแนนในเขตเลือกตั้งเป็นดังนี้

ชื่อพรรคการเมือง	คะแนนที่ได้รับในเขตเลือกตั้งหนึ่ง
1. พรรคจันทร์	10,000
2. พรรคอังคาร	15,000
3. พรรคพุธ	2,000
4. พรรคพฤหัสบดี	29,000
5. พรรคศุกร์	17,000
6. พรรคเสาร์	3,000
7. พรรคอาทิตย์	4,000

เมื่อนำคะแนนจากเขตเลือกตั้ง 400 เขตทั่วประเทศมารวมกัน สมมติว่าได้คะแนนรวมดังนี้

ชื่อพรรคการเมือง	คะแนนทั้งประเทศที่ได้รับ
1. พรรคจันทร์	4,050,000
2. พรรคอังคาร	6,120,000
3. พรรคพุธ	700,000
4. พรรคพฤหัสบดี	12,500,000
5. พรรคศุกร์	7,330,000
6. พรรคเสาร์	900,000
7. พรรคอาทิตย์	1,400,000
รวมคะแนนทุกบัญชี	33,000,000

รวมคะแนนที่ทุกบัญชีได้รับในระดับประเทศเท่ากับ 33 ล้านคะแนน ร้อยละ 5 ของคะแนนรวมนี้เท่ากับ 1.65 ล้านมี 3 บัญชีที่ได้รับคะแนนน้อยกว่าร้อยละ 5 คือ บัญชีของพรรคพุธ พรรคเสาร์ และพรรคอาทิตย์ ทั้ง 3 บัญชีที่ได้รับคะแนนน้อยกว่าร้อยละ 5 คือ บัญชีของพรรคพุธ พรรคเสาร์ และพรรคอาทิตย์ ทั้ง 3 บัญชีนี้ได้คะแนน 3.0 ล้านคะแนน เมื่อหักคะแนนเหล่านี้ออกจากคะแนนรวมของทุกบัญชี จะได้ 30.0 ล้านคะแนน คะแนนเฉลี่ยต่อ ส.ส. 1 คน จึงเท่ากับ 0.30 ล้านคะแนน เมื่อเอาคะแนนเฉลี่ยนี้ไปหารคะแนนของบัญชีรายชื่อที่เกินร้อยละ 5 จะได้ผลลัพธ์ ดังนี้

ชื่อพรรคการเมือง	คะแนนของบัญชีรายชื่อหารด้วย คะแนนเฉลี่ยต่อ ส.ส. 1 คน	
	จำนวนเต็ม	เศษ
1. พรรคจันทร์	13	150,000
2. พรรคอังคาร	20	120,000
3. พรรคพฤหัสบดี	41	200,000
4. พรรคศุกร์	24	130,000
รวมจำนวน ส.ส.	98	

จากผลลัพธ์ข้างต้นได้จำนวน ส.ส. รวม 4 บัญชีรายชื่อแล้วยังไม่ครบ 100 คน (ยังขาดอีก 2 คน) ก็ให้พิจารณา

เศษของการหาร พรรคพหุสัมพันธ์มากที่สุด จะได้ ส.ส. เพิ่ม 1 คน ถัดไปเป็นพรรคจันทร์ ซึ่งก็ได้ ส.ส. เพิ่มอีก 1 คน เช่นกัน ผลการเลือกตั้งจึงเป็นดังนี้

ชื่อพรรคการเมือง	จำนวน ส.ส. ที่ได้รับเลือกตั้ง (คน)
1. พรรคจันทร์	14
2. พรรคอังคาร	20
3. พรรคพหุสัมพันธ์	42
4. พรรคศุกร์	24
รวมจำนวน ส.ส.	100

หมายความว่า จากบัญชีรายชื่อของพรรคจันทร์ 14 คนแรกของบัญชีนี้ได้เป็น ส.ส. 20 คนแรกของบัญชีรายชื่อของพรรคอังคารได้เป็น ส.ส. 42 คนแรกของบัญชีรายชื่อพรรคพหุสัมพันธ์ได้เป็น ส.ส. และ 24 คนแรกของบัญชีรายชื่อพรรคศุกร์ได้เป็น ส.ส.

3. แบบวิธีการเลือกตั้ง ส.ส.

การเลือกตั้งเป็นการเลือกผู้ที่จะไปทำหน้าที่นิติบัญญัติ (เลือก ส.ส. ไปออกกฎหมาย) แทนประชาชน โดยประชาชนเป็นผู้เลือกตามหลักที่ทุกคนได้ออกเสียงลงคะแนน (Universal suffrage) (แต่เดิมมีการจำกัดสิทธิ์การออกเสียงลงคะแนนในหลายประเทศ เช่น ผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ คนไม่เสียภาษีไม่มีสิทธิ์ คนไม่จบการศึกษาไม่มีสิทธิ์ เป็นต้น แต่ปัจจุบัน หลักที่ทุกคนได้ออกเสียงลงคะแนนนี้กลายเป็นหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยที่นานาประเทศให้การยอมรับ) ดังนั้น หลักการสำคัญของการเลือกตั้งก็คือ

- (1) ความเสมอภาค
- (2) ความเป็นตัวแทน (representation)

ได้มีการคิดค้นแบบวิธีการเลือกตั้งหลายแบบวิธีเพื่อนำหลักความเป็นตัวแทนนี้ไปประยุกต์ โดยมีหลักเกณฑ์ประกอบ อาทิ

แบบวิธีการเลือกตั้งที่สำคัญมี 3 แบบวิธีคือ

- (1) ถือคะแนนสูงสุด (majority vote)
- (2) ถือความเป็นตัวแทนแบบสัดส่วน (proportional representation)
- (3) แบบวิธีผสมผสานของ 2 แบบวิธีแรก

แต่ภายในแบบวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ ยังมีการแบ่งเป็นแบบวิธีย่อยได้หลายแบบวิธี ซึ่งจะขอนำมาเสนอไว้โดยสังเขป โดยหวังว่าจะให้เห็นภาพการเลือกตั้งในมุมมองที่กว้างขึ้น และเกิดความเข้าใจในหลักการและเหตุผลของแบบวิธีการเลือกตั้ง ส.ส. ของไทยได้ดียิ่งขึ้นบ้างไม่มากก็น้อย

4. แบบวิธีการเลือกตั้งที่ถือคะแนนสูงสุด

4.1 วิธีการลงคะแนนเลือกตั้ง

แบบวิธีนี้มีความเรียบง่าย คือผู้สมัครที่ได้รับคะแนนสูงสุดเป็นผู้ได้รับการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม แบบวิธีนี้ยังแบ่งเป็นแบบวิธีย่อยได้ดังนี้

- (1) การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหนึ่งคน
- (2) การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหลายคน

4.1.1 การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหนึ่งคน

การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหนึ่งคนเป็นที่แพร่หลายมากที่สุด สอดคล้องกับหลักความเสมอภาค และมีความเป็นตัวแทนของเขตพื้นที่ที่ชัดเจนนอกเหนือจากความเป็นตัวแทนของปวงชน

การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหนึ่งคน อาจแบ่งได้เป็น

- (1) การเลือกตั้งรอบเดียว
- (2) การเลือกตั้งสองรอบ
- (3) การเลือกตั้งรอบเดียวโดยจัดลำดับความชอบ (preferential)
- (i) การเลือกตั้งรอบเดียว (first past the post FPTP)

ในการเลือกตั้งรอบเดียว ผู้ที่ได้รับคะแนนสูงสุด

จะได้รับเลือกตั้ง แม้ว่าบางครั้งผู้เลือกตั้งส่วนใหญ่จะไม่เลือกเขานັ້นก็ตาม

ตัวอย่างเช่น ในการเลือกตั้งของเขตเลือกตั้งหนึ่ง ผลการนับคะแนนเป็นดังนี้

ชื่อผู้สมัคร	คะแนนที่ได้รับ
1. นายมกราคม	30,000
2. นายกุมภาพันธ์	25,000
3. นายมีนาคม	20,000
4. นางสาวเมษายน	15,000
5. นายพฤษภาคม	10,000

ปรากฏว่า นายมกราคมได้รับเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียง 30,000 คะแนนจากคะแนนเสียงทั้งหมด 100,000 คะแนน หมายความว่า 70,000 คน ไม่ได้เลือกนายมกราคม นั่นคือเขาเป็นผู้แทนของเสียงข้างน้อยในเขตเลือกตั้งของเขา การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหนึ่งคนรอบเดียว มีใช้อย่างแพร่หลาย เช่น ในประเทศอังกฤษ เครือจักรภพอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งของประเทศไทยก็จัดอยู่ในแบบวิธีเลือกตั้งนี้

(2) การเลือกตั้งสองรอบ (two round system TRS)

เพื่อที่จะแสวงหาผู้แทนของเสียงข้างมากในเขตเลือกตั้ง จึงได้มีการคิดค้นการเลือกตั้งสองรอบขึ้น ถ้าในรอบแรกมีผู้สมัครที่ได้รับคะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่งของคะแนนเสียงทั้งหมด ก็จะเป็นผู้ได้รับเลือกตั้งในรอบแรก ไม่ต้องมีการเลือกตั้งในรอบสอง ตัวอย่างเช่น ในเขตเลือกตั้งหนึ่ง ผลการนับคะแนนเป็นดังนี้

ชื่อผู้สมัคร	คะแนนที่ได้รับ
1. นางมิถุนายน	50,001
2. นายกรกฎาคม	30,000
3. นายสิงหาคม	19,999

นางมิถุนายนได้รับเลือกตั้งในรอบแรก เพราะได้รับคะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่ง (มีคะแนนเสียงทั้งหมด 100,000 คะแนน กึ่งหนึ่งคือ 50,000 คะแนน) แต่ถ้าไม่มีผู้ใดได้คะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่ง (กรณีตัวอย่างก่อนหน้านี้) ก็ให้มีการออกเสียงลงคะแนนในรอบสอง

ในการเลือกตั้งรอบสองจำนวนผู้สมัครอาจเปลี่ยนแปลงไปโดยการขอลถอนตัว เช่น มีการถอนตัวตามสมัครใจหรือตามข้อตกลงเชิงพันธมิตรระหว่างพรรคการเมือง หรือโดยบังคับของกฎหมาย เช่น กฎเกณฑ์อาจกำหนดให้เหลือผู้สมัครเพียง 2 คน (กรณีของตัวอย่างก่อนหน้านี้ก็จะเหลือแต่เฉพาะนายมกราคมและนางกุมภาพันธ์) หรือกำหนดให้เหลือแต่ผู้สมัครที่ได้รับคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าร้อยละ 12.5 ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งนั้น (ยกเว้นกรณีผู้ได้รับคะแนนเสียงดังกล่าวมีไม่ถึง 2 คน ก็ให้คงผู้สมัครที่ได้รับคะแนนสูงสองคนแรกไว้) (ในกรณีของตัวอย่างก่อนหน้านี้ นางสาวเมษายนได้รับคะแนน 15% ของคะแนนเสียงทั้งหมด แต่อาจได้คะแนนไม่ถึง 12.5% ของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ก็อาจถูกตัดออกจากรอบสองพร้อมกับนายพฤษภาคม)

ในการเลือกตั้ง ผู้ที่ได้รับคะแนนสูงสุดเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง แต่เนื่องจากการขอลถอนตัวก็ดี การมีกฎหมายบังคับเพื่อลดจำนวนผู้สมัครก็ดี ในทางปฏิบัติมักจะเหลือผู้สมัครในรอบสองเพียงสองคน ทำให้ผู้ชนะมักได้รับคะแนนเกินกึ่งหนึ่งของคะแนนเสียงทั้งหมด

ในการเลือกตั้งแบบสองรอบ ผู้เลือกตั้งมักเลือกผู้สมัครที่ตนชอบมากที่สุดในรอบแรก และเลือกผู้สมัครที่ตนชังน้อยที่สุดในรอบสอง ตามสูตรที่ว่า “รอบแรกเราเลือก รอบสองเขากำจัด” การเลือกตั้งแบบนี้มีอยู่ในประเทศฝรั่งเศส อียิปต์ และประเทศอื่นๆ ประมาณ 30 ประเทศ

(3) การเลือกตั้งรอบเดียวโดยจัดลำดับความชอบ (alternative vote AV)

การเลือกตั้งแบบสองรอบมีข้อเสียในเชิงปฏิบัติ

เนื่องจากต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการจัดการมากขึ้นและต้องรบกวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งถึง 2 ครั้ง ในรอบสองอาจมีการนอนหลับทับสิทธิมากขึ้น (หรือการกากบาทลงในบัตรเลือกตั้งในช่อง “ไม่ลงคะแนน” มากขึ้น ถ้าไม่มีผู้สมัครรอบสองที่ถูกต้อง) จึงมีการคิดค้นแบบวิธีการเลือกตั้งรอบเดียวแต่ให้ผู้เลือกตั้งจัดลำดับผู้สมัคร ตามลำดับความชอบของตนไว้ด้วย หมายความว่า ในขณะที่ผู้เลือกตั้งลงคะแนนเลือกผู้สมัครคนหนึ่ง เขาจะเขียนลงในบัตรเลือกตั้งด้วยว่าเขาเลือกผู้สมัครคนใดในลำดับที่สอง ลำดับที่สามเรื่อยไปจนครบผู้สมัครทุกคน ถ้ามีผู้สมัครคนหนึ่งได้รับคะแนนเสียง (ลำดับแรก) เกินกึ่งหนึ่งของคะแนนเสียงทั้งหมด ผู้สมัครคนนั้นจะได้รับเลือกตั้ง มิเช่นนั้น ก็จะกำจัดผู้สมัครที่ได้รับคะแนนน้อยที่สุดออกไปก่อน แล้วนำบัตรเลือกตั้งที่ลงคะแนนให้เขามาพิจารณาว่าบัตรเลือกตั้งเหล่านั้นลงคะแนนให้ใครเป็นลำดับสอง ก็เอาคะแนนลำดับสองของบัตรเลือกตั้งเหล่านั้นไปเพิ่มให้แก่ผู้สมัครคนอื่น ๆ เมื่อเพิ่มคะแนนลำดับสองให้แล้ว ยังไม่มีผู้สมัครคนใดได้คะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่ง ก็เอาคะแนนลำดับสามของบัตรเลือกตั้งของผู้สมัครที่จะกำจัดออกไปมาเพิ่มให้แก่ผู้สมัครคนอื่น ๆ อีก และกระทำเช่นนี้เรื่อย ๆ ไปจนกระทั่งได้ผู้สมัครที่ได้คะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่ง

ตัวอย่างเช่น ในเขตเลือกตั้งหนึ่งมีผู้สมัคร 4 คน และมีคะแนนเสียงรวม 80,000 คะแนน คะแนนเสียงเกินกึ่งหนึ่งคือตั้งแต่ 40,001 คะแนน เป็นต้นไป สมมติว่าคะแนนเสียง (ลำดับแรก) เป็นดังนี้

ชื่อผู้สมัคร	คะแนนที่ได้รับ
1. นางสาวกันยายน	35,000
2. นายตุลาคม	21,000
3. นายพฤศจิกายน	14,990
4. นายธันวาคม	10,000

นายธันวาคมต้องถูกกำจัดออกไป ก็เอาคะแนนเสียงลำดับอื่น ๆ ที่ปรากฏในบัตรเลือกตั้งที่เลือกนายธันวาคม (ในลำดับแรก) มาพิจารณา ปรากฏว่าคะแนนลำดับสองเป็นดังนี้

ชื่อผู้สมัคร	คะแนนที่ได้รับ
1. นางสาวกันยายน	6,000
2. นายตุลาคม	2,500
3. นายพฤศจิกายน	1,500

เมื่อรวมคะแนนลำดับแรกของตนกับคะแนนลำดับสองที่ปรากฏในบัตรที่เลือกนายธันวาคม (ในลำดับแรก) แล้วปรากฏว่านางสาวกันยายนได้รับคะแนน 41,000 คน ซึ่งเกินกึ่งหนึ่งจึงได้รับเลือกตั้ง

การเลือกตั้งรอบเดียวโดยจัดลำดับความชอบเช่นนี้มีความยุ่งยากในการลงคะแนนและในการนับคะแนน ขณะนี้มีข้อมูลในประเทศออสเตรเลีย และเคยใช้ในประเทศคานาดา

4.1.2 การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหลายคน

การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหลายคนไม่ค่อยเป็นที่นิยม เพราะไม่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาค คือ เสียงของผู้มีสิทธิเลือกตั้งต่างเขตเลือกตั้งกันอาจมีน้ำหนักไม่เท่ากัน (เพราะเขตเลือกตั้งอาจมีจำนวน ส.ส. ต่างกัน) อีกทั้งความเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่เป็นเขตเลือกตั้งก็คลุมเครือด้วย เพราะแต่ละเขตมีตัวแทนหลายคน

การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหลายคนยังแบ่งเป็นวิธีต่าง ๆ กัน เช่น

(1) เลือกตั้งทั้งพวง (block vote BV)

พรรคการเมืองส่งผู้สมัครตามจำนวน ส.ส. ที่มีในเขตเลือกตั้งนั้น และผู้เลือกตั้งเลือกผู้สมัครทั้งหมดหรือทั้งพวง โดยทำเครื่องหมายลงในบัตรเลือกตั้งเครื่องหมาย

เดียว ผู้สมัครบุคคลใดได้รับคะแนนสูงสุดก็ได้รับเลือกตั้งทั้งชุด

(2) เลือกตั้งเป็นรายบุคคลตามจำนวน ส.ส. ของเขตเลือกตั้ง

ในกรณีนี้ ผู้เลือกตั้งมีเสรีภาพในการเลือกมากขึ้น ไม่ต้องเลือกทั้งพวงตามที่พรรคการเมืองเสนอมา ในเขตเลือกตั้งหนึ่ง ๆ อาจเลือกผู้สมัครจากหลายพรรคการเมือง และในเขตเลือกตั้งนั้นอาจมีผู้แทนราษฎรที่มาจากหลายพรรคการเมือง แบบวิธีนี้ยังเพิ่มความสับสนในเรื่องความเป็นตัวแทน การเลือกตั้งทั้งพวงอาจกล่าวได้ว่าพรรคการเมืองที่ชนะเป็นตัวแทนของประชาชนในเขตเลือกตั้งนั้น การเลือกตั้งเป็นรายบุคคลอาจขาดลักษณะดังกล่าว

การเลือกตั้งแบบวิธีนี้เคยมีในประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย แต่ปัจจุบันดูเหมือนจะเลิกกันเกือบหมดแล้ว แต่ก็มีใช้อยู่บ้าง เช่น ในการเลือกตั้งวุฒิสมาชิกโดยการเลือกตั้งโดยอ้อมในประเทศฝรั่งเศส

(3) เลือกตั้งเป็นรายบุคคลโดยเลือกได้คนเดียว (single non-transferable vote: SNTV)

แม้ว่าในเขตเลือกตั้งหนึ่งจะมี ส.ส. ได้หลายคน แต่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถเลือกผู้สมัครได้คนเดียว ผู้สมัครที่ได้รับเลือกตั้งได้แก่ผู้สมัครในจำนวนที่ต้องการของเขตเลือกตั้งนั้นที่ได้รับคะแนนมากกว่าผู้สมัครคนอื่น ๆ วิธีนี้จะมีปัญหามากสำหรับการเลือกตั้งระบบพรรค ถ้าพรรคส่งผู้สมัครที่มีความรู้ความสามารถหลาย ๆ คน ก็คงจะไปแข่งขันและแย่งชิงคะแนนกันเอง

อย่างไรก็ดี การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) ในประเทศไทย ซึ่งจะเลือกตั้งเป็นครั้งแรกในต้นปีพ.ศ. 2543 นั้น จะใช้การเลือกตั้งแบบวิธีนี้ โดยมีเหตุผลสำคัญคือ เป็นการเลือกตั้งที่ไม่เกี่ยวข้องกับระบบพรรค คือในทางปฏิบัติ ถ้าพรรคการเมืองพรรคหนึ่งแอบสนับสนุนผู้สมัคร

เป็น ส.ว. (ซึ่งการสนับสนุนนี้ผิดกฎหมาย) ก็คงสนับสนุนได้สัก 1-2 คน ต่อเขตเลือกตั้ง (ซึ่งได้แก่เขตจังหวัด ถ้าสนับสนุนมากกว่านั้นก็จะไปแข่งขันกันเอง การเลือกแบบวิธีสำหรับการเลือกตั้ง ส.ว. อาจเป็นเพราะไม่ยากให้พรรคการเมืองแอบสนับสนุนจนเลือก ส.ว. แบบยกทีม แต่แบบวิธีเลือกตั้งนี้มีข้อเสียที่สำคัญในเรื่องความเสมอภาค

กล่าวคือ แม้ว่าผู้เลือกตั้งทุกคนมีสิทธิเท่ากันคือเลือกผู้สมัคร 1 คน แต่ผลการเลือกตั้งอาจแตกต่างกันได้มาก ตัวอย่างเช่น ถ้าเขตเลือกตั้งหนึ่งมี ส.ว. ได้ 10 คน ผู้สมัครที่ได้รับเลือกตั้งโดยคะแนนมากที่สุด สมมติว่าได้รับคะแนนเสียง 1,000,000 คะแนน ส่วนผู้สมัครที่ได้คะแนนมากเป็นลำดับที่ 10 ก็ได้รับเลือกตั้งเช่นกัน สมมติว่าได้รับคะแนนเสียง 50,000 คะแนน ในแง่ของความเป็นตัวแทน ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งคนแรกเป็นตัวแทนของคน 1 ล้านคน ส่วนผู้ที่ได้รับเลือกตั้งในลำดับที่ 10 เป็นตัวแทนของคน 5 หมื่นคน ซึ่งต่างกัน 20 เท่าในตัวอย่างนี้

การเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหลายคน แต่ผู้เลือกสามารถเลือกผู้สมัครได้เพียงคนเดียว มีลักษณะที่คล้ายการเลือกตั้งแบบสัดส่วนอยู่บ้าง บางครั้งจึงจัดว่าเป็นการเลือกตั้งกึ่ง-สัดส่วน (semi-proportional)

4.2 ข้อดี-ข้อเสียของแบบวิธีการเลือกตั้งที่ถือคะแนนสูงสุดที่สุด

(1) ข้อดี

ข้อดีที่สำคัญมี อาทิ

- ความเรียบง่าย
- เอื้ออำนวยต่อการเกิดเสียงข้างมากในสภาที่มีเสถียรภาพ
- ความรู้จักและความใกล้ชิดระหว่างผู้เลือกตั้งกับผู้สมัครรับเลือกตั้ง และผู้ได้รับเลือกตั้งสามารถอ้างได้ว่าตนเป็นปากเสียงให้ประชาชนในเขตเลือกตั้งได้อย่าง

เต็มที่

- ลดบทบาทของผู้บริหารพรรคการเมืองในส่วนกลาง เพราะผู้บริหารต้องคำนึงว่าชัยชนะในการเลือกตั้งไม่ได้ขึ้นอยู่กับผลงานของพรรคการเมืองอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของผู้สมัคร

(2) ข้อเสีย

แบบวิธีการเลือกตั้งที่ถือคะแนนมากที่สุดมักถูกวิจารณ์ว่าขาดความยุติธรรม และบางครั้งก็เปิดโอกาสให้เกิดพันธมิตรทางการเมืองที่ไม่ชอบมาพากล

ตัวอย่างเช่น เมื่อพิจารณาผลการเลือกตั้งจากเขตเลือกตั้ง 3 เขต คือ เขต ก., เขต ข. และเขต ค. สมมติว่าผลการเลือกตั้งเป็นดังนี้

ชื่อผู้สมัคร	คะแนนที่ได้รับ			ผลการเลือกตั้ง
	เขต ก.	เขต ข.	เขต ค.	
1. พรรคจันทร์	30,000	10,000	25,000	ได้ ส.ส. 2 คน
2. พรรคอังคาร	10,000	80,000	20,000	ได้ ส.ส. 1 คน

พรรคจันทร์ได้ ส.ส. 2 คน จากคะแนนเสียง 65,000 คะแนน ใน 3 เขตเลือกตั้ง ในขณะที่พรรคอังคารได้ ส.ส. 1 คน จากคะแนนเสียง 90,000 คะแนน กรณีที่เกิดขึ้นในประทศอังกฤษคือ ในปี ค.ศ. 1974 เพื่อเลือกตั้ง ส.ส. พรรคแรงงาน 1 คน ต้องการคะแนนเสียง 35,915 คะแนน เพื่อเลือกตั้ง ส.ส. พรรคอนุรักษนิยม 1 คน ต้องการคะแนนเสียง 37,777 คะแนน แต่ถ้าเป็น ส.ส. พรรคลิเบอรัล จะต้องการคะแนนเสียงมากถึง 411,288 คะแนน และได้เคยเกิดกรณีที่พรรคการเมืองที่ชนะเลือกตั้ง (ได้ที่นั่งในสภามากกว่า) ได้รับคะแนนเสียงเลือกตั้งทั้งประเทศน้อยกว่า คือในปี ค.ศ. 1951 พรรคอนุรักษนิยมได้ ส.ส. มากกว่า (321 คน) แต่ได้คะแนนเสียง 47.4% ในขณะที่พรรคแรงงานได้ ส.ส. น้อยกว่า (295 คน) ทั้งๆที่ได้คะแนนเสียงมากกว่า (48.8%) จากตัวอย่างข้างต้นนี้

แสดงให้เห็นว่า แบบวิธีการเลือกตั้งที่ถือคะแนนเสียงสูงสุด (first past the post) ไม่ยุติธรรมต่อบรรดาผู้แพ้ ซึ่งรวมกันแล้วอาจมีคะแนนเสียงมากกว่าผู้ชนะ แต่คะแนนเสียงเหล่านี้จะไม่มีผู้แทน ไม่มีใครเป็นปากเป็นเสียงแทนให้ในสภา กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ จำนวนที่นั่งในสภาไม่ได้เป็นปฏิภาคหรือเป็นสัดส่วนกับคะแนนเสียงที่ได้รับ ใน การประมวลผลข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับการเลือกตั้ง ส.ส. ในประเทศอังกฤษ พบว่าอัตราส่วนของจำนวนที่นั่งในสภาของสองพรรคใหญ่มักจะอยู่ระหว่างอัตราส่วนของคะแนนเสียง ยกกำลัง 2 กับอัตราส่วนของคะแนนเสียงยกกำลัง 3 ดังนี้

$$\frac{(\text{คะแนนพรรคแรงงาน})^2}{(\text{คะแนนพรรคอนุรักษนิยม})^2} \leq \frac{\text{จำนวน ส.ส. พรรคแรงงาน}}{\text{จำนวน ส.ส. พรรคอนุรักษนิยม}} \leq \frac{(\text{คะแนนพรรคแรงงาน})^3}{(\text{คะแนนพรรคอนุรักษนิยม})^3}$$

ถ้าคะแนนต่างกันเล็กน้อย เช่น ต่างกัน 10% หรืออยู่ในอัตราส่วน 1.1 ถ้าเป็นไปตามกฎยกกำลัง 3 จำนวน ส.ส. อาจอยู่ในอัตราส่วน $(1.1)^3 = 1.31$ หรือต่างกัน 31% หรือถ้าเป็นไปตามกฎยกกำลัง 2 จำนวน ส.ส. อาจอยู่ในอัตราส่วน $(1.1)^2 = 1.21$ หรือต่างกัน 21%

การใช้แบบวิธีการเลือกตั้งสองรอบในประเทศฝรั่งเศส ก็ไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาคือว่าอัตราส่วนของ ส.ส. ไม่ตรงกับอัตราส่วนของคะแนนเสียง เช่น ในปี ค.ศ. 1959 ส.ส. พรรคคอมมิวนิสต์ 1 คน เป็นตัวแทนผู้เลือกตั้ง 388,200 คน โดยเฉลี่ย ในขณะที่ ส.ส. ของพรรค UNR 1 คน เป็นตัวแทนผู้เลือกตั้ง 19,100 คน โดยเฉลี่ย ส่วนในปี ค.ศ. 1993 พรรคนิเวศวิทยาและพรรคแนวร่วมแห่งชาติได้คะแนนรวมกัน 23% แต่ไม่มี ส.ส. ในสภาเลยแม้แต่คนเดียว

(3) สรุป

แบบวิธีการเลือกตั้งที่ถือคะแนนสูงสุดมีข้อดีหลายประการ เช่น ความเรียบง่ายและการเอื้อต่อการเกิดเสียง

ข้างมากในสภา หรือทำให้พรรคการเมืองใหญ่ได้เปรียบ แต่ข้อดีนี้ก็ขึ้นข้อเสียในทัศนะของพรรคการเมืองขนาดเล็ก และในทัศนะของประชาธิปไตยแบบพหุนิยม

5. แบบวิธีการเลือกตั้งแบบสัดส่วน (proportional representation)

5.1 วิธีการลงคะแนนเลือกตั้ง

การเลือกตั้งแบบสัดส่วนมีวัตถุประสงค์ที่จะให้จำนวน ส.ส. ของพรรคการเมืองเป็นสัดส่วนกับคะแนนเสียงที่พรรคการเมืองนั้นได้รับ แบบวิธีการเลือกตั้งแบบนี้ถืออัตราส่วนของคะแนนเป็นสำคัญ อัตราส่วนของจำนวนที่นั่งในสภาของพรรคการเมือง 2 พรรค จะมีค่าประมาณเท่ากับอัตราส่วนของคะแนนเสียงของทั้งสองพรรคนั้น โดยไม่ต้องยกกำลัง 2 หรือยกกำลัง 3 อย่างในกรณีของการเลือกตั้งที่ถือคะแนนเสียงสูงสุดหมายความว่า ถ้าพรรคการเมืองหนึ่งได้รับคะแนนเสียง 30% อีกพรรคหนึ่งได้รับ 10% พรรคแรกก็ควรมีที่นั่งในสภา 30% และพรรคที่สองควรมีที่นั่งในสภา 10% เช่นกัน

การเลือกตั้งแบบสัดส่วนมีหลายแบบวิธีย่อยขึ้นอยู่กับ การกำหนดเขตเลือกตั้งและสูตรการคำนวณที่นั่งในสภา ลักษณะที่สำคัญของการเลือกตั้งแบบสัดส่วนคือพรรคการเมืองเป็นผู้เสนอบัญชีรายชื่อผู้สมัครและผู้เลือกตั้งเป็นผู้เลือกบัญชีรายชื่อหรือเลือกพรรคการเมืองที่เสนอบัญชีรายชื่อนั่นเอง ซึ่งตรงกับคำกล่าวที่ว่า “พรรคเลือกคน ประชาชนเลือกพรรค” เมื่อมีการนำแบบวิธีการเลือกตั้งแบบสัดส่วนมาใช้ในประเทศไทย จึงเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่าการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ (Party List)

เขตเลือกตั้งแบบสัดส่วนต้องเป็นเขตใหญ่ซึ่งมี ส.ส. ได้จำนวนมาก หลายประเทศ เช่น นัมมิเบีย เนเธอร์แลนด์ ใช้เขตประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง แต่ก็มีหลายประเทศ เช่น ฟินแลนด์ สวิสเซอร์แลนด์ และเยอรมนี ใช้ภูมิภาคหรือจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง สำหรับการเลือกตั้งสมาชิกสภา

ของสหภาพยุโรป ใช้เขตประเทศของแต่ละประเทศสมาชิก สหภาพยุโรปเป็นเขตเลือกตั้ง

5.2 การจัดสรรจำนวน ส.ส. ให้แก่บัญชีรายชื่อแต่ละบัญชี

การจัดสรรจำนวน ส.ส. ให้แก่บัญชีรายชื่อแต่ละบัญชีจะเป็นไปตามสัดส่วนของคะแนนเสียงที่แต่ละบัญชีได้รับ อย่างไรก็ตาม จำนวน ส.ส. ต้องเป็นจำนวนเต็ม เมื่อเอาคะแนนเฉลี่ยต่อ ส.ส. 1 คน (Quota) ไปหารคะแนนที่บัญชีรายชื่อได้รับ ผลลัพธ์การหารที่เป็นจำนวนเต็มคือจำนวน ส.ส. จากบัญชีรายชื่อนั้น สำหรับกรณีเขตเลือกตั้งใหญ่ (ทั่วประเทศ) ซึ่งมี ส.ส. เป็นจำนวนมาก การจัดสรรจำนวน ส.ส. จากผลลัพธ์การหารที่เป็นจำนวนเต็มจะไม่มีปัญหามากนัก คือจัดสรรแล้วจะได้จำนวน ส.ส. รวมทั้งเขตเลือกตั้งใหญ่นั้นเกือบเท่าจำนวนที่ต้องการ ดังนั้น จะจัดการกับเศษการหารอย่างไรก็ทำให้เกิดผลแตกต่างเพียงเล็กน้อย สำหรับกรณีเขตเลือกตั้งที่เล็กลง (เช่น เขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้งตามตัวอย่างประเทศเยอรมนี) สูตรการจัดสรรจำนวน ส.ส. โดยพิจารณาจากเศษการหาร จะมีผลมากพอสมควรเกี่ยวกับจำนวนที่นั่งในสภาหรือต่อคะแนนเสียงข้างมากในสภา ดังนั้น จึงมีผู้เสนอสูตรการจัดสรรจำนวน ส.ส. ไว้หลายสูตร ซึ่งจะขอนำเสนอโดยสังเขปไว้ ณ ที่นี้

(1) การจัดสรรจำนวน ส.ส. เพิ่มเติมตามเศษการหาร สูตรนี้เป็นสูตรที่ใช้ในการจัดสรรจำนวน ส.ส. ที่ใช้ในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อของประเทศไทย ซึ่งได้อธิบายไว้แล้วในข้อ 2 ข้างต้น อย่างไรก็ตาม วิธีนี้ถ้าใช้กับเขตเลือกตั้งที่ไม่ใหญ่มากนักจะทำให้พรรคการเมืองขนาดเล็กมีเปรียบบ้างเล็กน้อย โดยขอยกตัวอย่างดังนี้ สมมติว่าเขตเลือกตั้งหนึ่งมี ส.ส. ได้ 5 คน และมีพรรคการเมืองส่งบัญชีรายชื่อผู้สมัคร 4 พรรค โดยแต่ละบัญชีได้รับคะแนนดังนี้

ว่าเขตเลือกตั้งมี ส.ส. เพิ่มขึ้น 1 คน (คือ มี ส.ส. $5 + 1 = 6$ คน ในตัวอย่างข้างต้น) การดัดแปรเช่นนี้จะทำให้คะแนนเฉลี่ยมีค่าลดลง กล่าวคือ ผลหารที่เป็นจำนวนเต็มจะเพิ่มขึ้นหรือจัดสรรจำนวน ส.ส. ได้มากขึ้นนั่นเอง แต่ถ้ายังจัดสรรไม่ได้ครบ ก็ให้สมมติว่าเขตเลือกตั้งมี ส.ส. เพิ่มขึ้น 2 คน (คือมี ส.ส. 7 คน) แล้วทำการจัดสรรตามผลหารที่เป็นจำนวนเต็มใหม่ ดังนี้

ชื่อพรรคการเมือง	ผลหารที่เป็นจำนวนเต็มเมื่อเอาคะแนนหารด้วยคะแนนเฉลี่ยถ้าเขตเลือกตั้งมี ส.ส. เพิ่มขึ้น 1 คน	ผลหารที่เป็นเมื่อเอาคะแนนหารด้วยคะแนนเฉลี่ยถ้าเขตเลือกตั้งมี ส.ส. เพิ่มขึ้น 2 คน
1. พรรคเหนือ	$\frac{13,000}{(300,000/6)} = 2$	$\frac{130,000}{(300,000/7)} = 3$
2. พรรคใต้	$\frac{85,000}{(300,000/6)} = 1$	$\frac{85,000}{(300,000/7)} = 1$
3. พรรคตะวันออก	$\frac{56,000}{(300,000/6)} = 1$	$\frac{56,000}{(300,000/7)} = 1$
4. พรรคตะวันตก	$\frac{29,000}{(300,000/6)} = --$	$\frac{29,000}{(300,000/7)} = --$

จากตารางข้างต้น พรรคเหนือจะได้รับจัดสรร ส.ส. 3 คน พรรคใต้และพรรคตะวันออกได้รับพรรคละ 1 คน อย่างไรก็ตาม ถ้าสมมติว่าพรรคใต้ได้รับคะแนนเสียงเพิ่มอีกประมาณ 800 คะแนน พรรคใต้ก็จะได้รับการจัดสรร ส.ส. 2 คน ทำให้จำนวน ส.ส. ที่ได้รับการจัดสรรทั้งหมดเพิ่มเป็น 6 คน แทนที่จะเป็น 5 คน ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ในตอนต้น ซึ่งนับว่าเป็นข้อเสียของการจัดสรรจำนวน ส.ส. ด้วยวิธีนี้

5.3 ข้อดีข้อเสียของการเลือกตั้งแบบสัดส่วน

5.3.1 ข้อดี

การเลือกตั้งแบบสัดส่วน (Proportional representation PR) หรือที่เรียกกันในประเทศไทยว่า การเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ นั้น ได้รับการคิดค้นขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงข้อเสียของแบบวิธีเลือกตั้งที่ถือคะแนนสูงสุด (first past the post FPTP) และเพื่อให้สภาแทนเสียงของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่เริ่มเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยและยังมีความแบ่งแยกในเชิงสังคมสูงนั้น การที่กลุ่มที่มีความสำคัญในทุกสังคมทุกกลุ่มมีตัวแทนอยู่ในสภาเป็นเงื่อนไขที่จะช่วยให้เกิดความมั่นคงของระบอบประชาธิปไตย ข้อดีของการเลือกตั้งแบบสัดส่วนพอสรุปได้ดังนี้

(1) จำนวนที่นั่งในสภาสอดคล้องกับคะแนนเสียงลดการได้เปรียบของพรรคใหญ่และช่วยให้พรรคเล็กเข้าสู่สภาได้ง่ายขึ้น

(2) คะแนนเสียงไม่สูญเปล่าเหมือนกรณีคะแนนเสียงของผู้แพ้ในการเลือกตั้งที่ถือคะแนนสูงสุด ยิ่งในกรณีที่ไม่มีการแบ่งคะแนนขั้นต่ำ (ที่บัญชีรายชื่อได้พึงได้รับ ก่อนที่จะจัดสรรที่นั่งในสภาให้แก่บัญชีรายชื่อนั้น) ก็สามารถกล่าวได้ว่าคะแนนเสียงทุกคะแนนมีผลต่อการจัดสรรที่นั่งในสภา

(3) มีความเป็นพหุนิยมสูง เป็นระบอบประชาธิปไตยที่รับฟังเสียงข้างน้อยมากขึ้น

(4) เนื่องจากทุกคะแนนเสียงมีความหมาย พรรคการเมืองจึงต้องจัดทำบัญชีรายชื่อของผู้สมัครในนามของพรรคด้วยความระมัดระวัง คือประกอบด้วยบุคคลซึ่งมีคะแนนนิยมสูงในทุกท้องที่ของเขตเลือกตั้ง (ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ใหญ่ เช่น เขตประเทศ) รวมทั้งบุคคลซึ่งเรียกร่องคะแนนนิยมได้จากบางกลุ่มโดยเฉพาะ เช่น กลุ่มสตรี ชนกลุ่มน้อย ฯลฯ ทำให้ผู้สมัครในบัญชีรายชื่อมีความหลากหลายพอสมควร

(5) ลดลักษณะภูมิภาคนิยม หรือการสร้าง

อาณาจักร เนื่องจากพรรคการเมืองจะต้องหาเสียงจากทุกภูมิภาค (เช่นในกรณีที่ประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง) การครอบครองพื้นที่โดยการดูแลเอาใจใส่พื้นที่นั้นเป็นพิเศษ และถ่ายทอดความนิยมสู่ลูกสู่หลานย่อมกระทำได้อย่าง

(6) เน้นความสำคัญของนโยบายและผลงานของพรรคการเมืองมากกว่าบุคลิกภาพของผู้สมัคร เนื่องจากเขตเลือกตั้งเป็นเขตใหญ่ ผู้ได้รับเลือกตั้งมีลักษณะเป็นผู้แทนปวงชนมากขึ้น ไม่ใช่เป็นผู้แทนของท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง

(7) ลดทจริตการเลือกตั้ง และการฮั้วกันระหว่างผู้สมัครซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ถ้าเขตเลือกตั้งเป็นเขตเล็ก เนื่องจากเขตเลือกตั้งแบบสัดส่วนเป็นเขตใหญ่ การทจริต เช่น การซื้อเสียงจะกระทำให้เกิดประสิทธิผลได้ยาก

5.3.2 ข้อเสีย

การเลือกตั้งแบบสัดส่วนมีข้อเสียที่สำคัญคือ เสียในสภาจะแตกคืออาจไม่มีพรรคใดได้คะแนนเสียงข้างมาก จึงต้องจัดตั้งรัฐบาลผสมที่อาจขาดเสถียรภาพหรือขาดสภาพการเป็นผู้นำ อีกประการหนึ่ง ส.ส. มาจากบัญชีรายชื่อ และเขตเลือกตั้งมีขนาดใหญ่ ทำให้ขาดความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ระหว่าง ส.ส. กับผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ข้อเสียของการเลือกตั้งแบบสัดส่วนพอสรุปได้ดังนี้

(1) ความหลากหลายของพรรคการเมืองในสภาอาจทำให้ต้องจัดตั้งรัฐบาลผสม พรรคเล็ก ๆ อาจมีอำนาจต่อรองสูงเกินกว่าเหตุ เพราะถ้าไปเข้ากับพรรคใหญ่พรรคใด พรรคนั้นจะได้เสียงข้างในสภา พรรคใหญ่ที่อยากจัดตั้งรัฐบาลจึงต้องเกรงใจพรรคเล็ก

(2) พรรคที่มีนโยบายสุดโต่ง หรือนโยบายประหลาด ๆ ก็อาจได้รับเลือกตั้ง เช่น พรรคผู้ไถ่รถยนต์ ได้รับเลือกตั้งมาแล้วในประเทศสวีเดน และพรรคผู้นิยมเบียร์ได้รับเลือกตั้งในโปแลนด์

(3) ผู้มีสิทธิเลือกตั้งอาจไม่สามารถลงโทษพรรคการเมืองหนึ่งใดให้พ้นไปจากรัฐบาลได้ เช่น พรรค CDA สามารถเข้าร่วมรัฐบาลผสมในเนเธอร์แลนด์ได้เป็นเวลา

17 ปีติดต่อกัน ทั้ง ๆ ที่คะแนนนิยมลดลง

(4) ผู้เลือกตั้งไม่สามารถกำหนดเลือกบุคคลที่จะเป็นผู้แทนของตนได้โดยตรง ต้องเลือกคนที่ผ่านการคัดเลือกโดยพรรคเท่านั้น เท่ากับเป็นการให้อำนาจแก่กลไกการบริหารของพรรคการเมืองต่าง ๆ มากเกินไป

(5) ผู้เลือกตั้งกับ ส.ส. อาจไม่รู้สึกรู้สีกัมสัมพันธ์ต่อกัน ในลักษณะบุคคลต่อบุคคล การขาดความสัมพันธ์เชิงบุคคลไม่อาจทดแทนด้วยความสัมพันธ์ระหว่างผู้เลือกตั้งกับพรรคการเมือง ซึ่งมีความเป็นนามธรรมมากเกินไป

6. การเลือกตั้งแบบวิธีผสมผสาน

การเลือกตั้งแบบที่ถือคะแนนสูงสุดกิติ การเลือกตั้งแบบสัดส่วนกิติ ต่างก็มีข้อดีและข้อเสีย จะมีแบบวิธีใดที่สมบูรณ์แบบกว่านี้หรือไม่ อันที่จริงแบบวิธีที่ดีพร้อมสมบูรณ์แบบคงไม่มี เพราะถ้าจะแก้ไขข้อเสียของวิธีที่กล่าวถึงข้างต้น ก็ต้องเพิ่มความยุ่งยากมากขึ้นเป็นธรรมดา ดังนั้น แบบวิธีใดที่จะคิดค้นขึ้นมาใหม่แม้จะลดข้อเสียของแบบวิธีเดิม ๆ ลงได้ แต่จะมีข้อเสีย คือยุ่งยากขึ้นหรือมีความเรียบง่ายน้อยลง

แบบวิธีเลือกตั้งที่มีการคิดค้นขึ้นใหม่ มักจะเป็นการนำเอาแบบวิธีเดิมทั้งสองวิธีมาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดดุลภาพระหว่างความเป็นตัวแทนแบบพหุนิยม กับการเอื้อให้พรรคใหญ่มีผู้แทนเกินสัดส่วนอยู่บ้างเพื่อให้สามารถจัดตั้งรัฐบาลที่มีเสถียรภาพได้ง่ายขึ้น

การลดลักษณะพหุนิยมหรือความหลากหลายของพรรคเล็กพรรคน้อยในสภาอาจทำได้ โดยการกำหนดคะแนนเสียงขั้นต่ำที่บัญชีรายชื่อได้รับ มิฉะนั้น จะไม่นำบัญชีรายชื่อนั้นไปจัดสรรจำนวน ส.ส. สำหรับประเทศไทย คะแนนเสียงขั้นต่ำคือ 5%

ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างของการเลือกตั้งแบบวิธีผสมผสานไว้โดยสังเขป ดังนี้

6.1 การเลือกตั้งแบบวิธีคู่ขนาน (Parallel)

การเลือกตั้งแบบวิธีคู่ขนานนับว่าเป็นการเลือกตั้งแบบวิธีผสมผสานที่มีความซับซ้อนน้อยกว่าแบบวิธีผสมผสานอื่นๆ และมีส่วนช่วยพรรคการเมืองขนาดเล็กให้ได้มีที่นั่งในสภา หรือช่วยให้จำนวนที่นั่งในสภาเป็นสัดส่วนกับคะแนนเสียงมากขึ้นบ้าง อย่างไรก็ตาม ในกรณีของประเทศไทยซึ่งพรรคการเมืองยังไม่สามารถนำเสนอทางเลือกในเชิงนโยบายหรือเชิงอุดมการณ์การเมืองอย่างชัดเจนเท่าที่ควร และผู้เลือกตั้งมักให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลของผู้สมัครพรรคการเมืองขนาดเล็กยังมีโอกาสอยู่มากที่จะได้รับเลือกตั้งเข้าไปในสภา แต่ถ้ามีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตอย่างเดียว แนวโน้มในอนาคตคือจำนวนพรรคการเมืองน่าจะลดลง คือมีพรรคการเมืองใหญ่ๆ เกิดขึ้นไม่กี่พรรค การใช้การเลือกตั้งแบบวิธีคู่ขนานสำหรับกรณีของประเทศไทยด้านหนึ่งอาจจะเป็นการมองการณ์ไกลถึงปัญหาที่จะเกิดในอนาคต (คือในอนาคตแบบวิธีนี้จะช่วยพรรคเล็กให้ได้มีที่นั่งในสภามากขึ้น) อีกด้านหนึ่งเป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาเฉพาะของประเทศไทย เช่น

(1) การเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้เขตประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง ความกว้างใหญ่ของเขตเลือกตั้งทำให้ข้อเสียได้ยาก

(2) ผู้ที่มีความสามารถและเป็นที่ยอมรับระดับชาติบางคนลังเลใจที่จะลงสนามแข่งขันในท้องที่ใดท้องที่หนึ่ง เพราะต้องเผชิญการแข่งขันสูง และไม่พร้อมที่ใช้วิธีการต่างๆ นานาเพื่อเอาชนะการเลือกตั้ง ดังนั้น การเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านี้

(3) เนื่องจากรัฐธรรมนูญบัญญัติให้ ส.ส. พ้นจากตำแหน่งเมื่อไปเป็นรัฐมนตรี ในกรณีที่เป็น ส.ส. แบบแบ่งเขตต้องมีการเลือกตั้งซ่อม แต่ในกรณีที่เป็น ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อก็เพียงแค่เลื่อนบุคคลถัดไปในบัญชีรายชื่อของพรรคนั้นขึ้นเป็น ส.ส. แทน ทำให้ไม่ต้องสิ้นเปลืองไปกับการเลือกตั้งซ่อม อีกทั้งในการเลือกตั้งซ่อมไม่สามารถมั่นใจได้ว่าผลออกมาจะได้ ส.ส. จากพรรคเดิมหรือแม้

แต่จากพรรคร่วมรัฐบาลหรือจากพรรคร่วมฝ่ายค้าน ถ้ามีการเลือกตั้งซ่อมหลายตำแหน่ง อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้างมากในสภาได้

ดังนั้น นายกรัฐมนตรีคงจะพิจารณาแต่งตั้งรัฐมนตรีจากบุคคลที่เป็น ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อเป็นส่วนใหญ่ การเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อจึงมีความสำคัญในอีกมิติหนึ่ง คือเป็นการเลือกรายชื่อชื่อของบุคคลที่มีความเหมาะสมจะเป็นรัฐมนตรี ในระบอบรัฐสภา ผู้บริหารประเทศมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อม กล่าวคือ ประชาชนเลือก ส.ส. แจ่ง ส.ส. เลือกนายกรัฐมนตรี แจ่งนายกรัฐมนตรีเลือกรัฐมนตรี แต่เดิมนายกรัฐมนตรีจะเลือกใครเป็นรัฐมนตรีก็ได้ แต่ปัจจุบันคงจะจำกัดแวดวงของบุคคลที่จะเป็นรัฐมนตรีมาที่บุคคลที่เป็น ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ เป็นส่วนใหญ่ กล่าวได้ว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งผู้บริหารประเทศมากขึ้น โดยการเลือกตั้งบัญชีรายชื่อนั่นเอง

6.2 การเลือกตั้งแบบสัดส่วนที่มี ส.ส. แบบผสม

การเลือกตั้งแบบสัดส่วนที่มี ส.ส. แบบผสม (Mixed Member proportional MMP) มีการใช้อยู่ในประมาณ 7 ประเทศ รวมทั้งเยอรมัน เม็กซิโก และอิตาลี แบบวิธีการเลือกตั้งนี้คล้ายกับแบบวิธีคู่ขนาน คือ มีทั้ง ส.ส. แบบแบ่งเขต และมี ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ แต่ต่างกับแบบวิธีคู่ขนานในแง่ที่ว่า จำนวน ส.ส. ทั้ง 2 ประเภทของพรรคการเมืองหนึ่ง จะเป็นไปตามสัดส่วนของคะแนนที่พรรคการเมืองนั้นได้รับในระดับประเทศหรือระดับมลรัฐ

สำหรับตัวอย่างประเทศเยอรมัน การเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อใช้เขตมลรัฐ (Land) เป็นเขตเลือกตั้ง ผู้เลือกตั้งจะได้รับบัตรเลือกตั้ง 1 ใบ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ซีก ซีกหนึ่งมีช่องทำเครื่องหมายให้กากบาทเพื่อเลือกผู้สมัครแบบแบ่งเขต 1 คน อีกซีกหนึ่งมีช่องทำเครื่องหมายให้กากบาทเพื่อเลือกพรรคการเมือง 1 พรรค โดยอาจเลือกพรรคกับผู้สมัครให้ตรงกันก็ได้ หรือเลือกผู้สมัครจากพรรคหนึ่ง

และเลือกพรรคที่ต่างออกไปก็ได้ จำนวน ส.ส. ทั้งสองประเภทมีจำนวนเท่า ๆ กัน ตัวอย่างเช่น ในมลรัฐ (Land) หนึ่งมี ส.ส. แบบแบ่งเขต 20 คน ส.ส. บัญชีรายชื่อจะมีประมาณ 20 คน เช่นกัน ผลการเลือกตั้งแบบสัดส่วนจะนำมาคำนวณเพื่อจัดสรรจำนวน ส.ส. ของแต่ละพรรค ซึ่งสมมติว่ามีจำนวนรวมทั้งสิ้น 40 คน เมื่อทราบจำนวนรวมและทราบจำนวน ส.ส. แบบแบ่งเขตของแต่ละพรรคแล้ว ก็นำไปคำนวณจำนวน ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งเท่ากับจำนวนรวมหักลบจำนวน ส.ส. แบบแบ่งเขตนั่นเอง สมมติผลการเลือกตั้งเป็นดังนี้

ชื่อพรรคการเมือง	จำนวนรวม ส.ส. ซึ่งจัดสรร ตามสัดส่วน (1)	จำนวน ส.ส. แบบแบ่งเขต (2)	จำนวน ส.ส. แบบ บัญชีรายชื่อ (1)-(2)
1. พรรคปิง	16	7	9
2. พรรควัง	2	3	-
3. พรรคยม	12	6	6
4. พรรคน่าน	10	4	6
รวม	40 คน	20 คน	21 คน

ตัวอย่างข้างต้นคงไม่เกิดขึ้นแต่ก็เป็นไปได้คือ พรรควังไม่ได้รับความนิยมในระดับมลรัฐ แต่ส่งผู้สมัครแบบแบ่งเขตที่มีบุคลิกภาพโดดเด่น จึงมีผู้สมัครแบบแบ่งเขตได้รับเลือกตั้ง 3 คน แต่ได้รับจัดสรรจำนวนรวม ส.ส. เพียง 2 คน ในกรณีนี้ พรรควังจะได้ ส.ส. แบบแบ่งเขต 3 คน (ไม่ลดจำนวน) และไม่มี ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อเลย แต่การไม่ลดจำนวน ส.ส. แบบแบ่งเขตของพรรควัง มีผลทำให้ ส.ส. จากบัญชีรายชื่อมีจำนวนรวม 21 คน แสดงว่า ส.ส. จากมลรัฐนี้จึงมีทั้งสิ้น 41 คน แทนที่จะเป็น 40 คน ตามที่วางเป้าหมายไว้

การเลือกตั้งแบบสัดส่วนที่มี ส.ส. แบบผสม ทำให้มี ส.ส. ที่ผูกพันกับพื้นที่ ทำให้ที่นั่งในสภาเป็นสัดส่วนกับคะแนนเสียงที่แต่ละพรรคได้รับ และผู้เลือกตั้งมีโอกาสเลือกมากขึ้น คือ เลือกทั้งคนและพรรค แต่ก็ยังคงมีข้อ

เสียซึ่งเป็นข้อเสียทั่วไปของการเลือกตั้งแบบสัดส่วน บวกกับข้อเสียของการมี ส.ส. สองประเภท

6.3 การเลือกตั้งแบบเสียงเดียวถ่ายโอนได้

ในความเห็นของนักรัฐศาสตร์บางคน การเลือกตั้งแบบเสียงเดียวถ่ายโอนได้ (Single Transferable Vote STV) เป็นแบบวิธีที่น่าสนใจที่สุด แต่ก็มีเพียง 2 ประเทศ คือ ไอร์แลนด์ และมอลตา เท่านั้นที่เลือกใช้แบบวิธีนี้ อย่างไรก็ตาม นักรัฐศาสตร์ที่สนับสนุนแนววิธีนี้ก็ให้เหตุผลว่า มีคนใช้น้อยเพราะฟังดูยุ่งยาก แต่ถ้าพยายามทำความเข้าใจก็จะเห็นว่าไม่ยุ่งยากนัก

การเลือกตั้งแบบวิธีนี้ เป็นการเลือกตั้งแบบหนึ่งเขตหลายคน (เช่นเดียวกับการเลือกตั้งแบบสัดส่วน) เป็นการเลือกตัวบุคคลโดยลงคะแนนให้คน ๆ เดียว แต่มีการจัดลำดับตามชอบ คือเลือกคนลำดับสองไว้ด้วย และในการกำหนดว่าผู้ใดได้รับเลือกตั้งนั้น พยายามจะคำนึงถึงคะแนนเสียงทุกคะแนน เช่นเดียวกับการเลือกตั้งแบบสัดส่วนผู้ที่ได้รับเลือกตั้ง จะต้องได้รับคะแนนเสียงสูงกว่าคะแนนเฉลี่ย (Quota) ดัดแปรค่าหนึ่งซึ่งคำนวณดังนี้

$$\text{คะแนนเฉลี่ยดัดแปร} = \frac{\text{คะแนนรวม}}{\text{จำนวน ส.ส.} + 1}$$

การที่ต้องดัดแปรคะแนนเฉลี่ย ก็เพราะถ้าใช้คะแนนเฉลี่ย (คะแนนรวม/จำนวน ส.ส.) ก็จะมีค่าสูงเกินไป ทำให้กำหนดตัวผู้ได้รับเลือกตั้งได้ยาก

คะแนนที่ผู้สมัครได้รับจะถ่ายโอนไปให้ผู้สมัครคนอื่นที่ถูกเลือกในลำดับสองได้ก็ต่อเมื่อ (ก) ผู้สมัครคนนั้นได้รับเลือกตั้งแล้ว ในกรณีนี้ให้ถ่ายโอนเฉพาะคะแนนที่เกินคะแนนเฉลี่ยดัดแปร (ซึ่งถือว่าได้ถูกใช้ไปแล้วในการเลือกตั้งผู้สมัครคนนั้น หรือ (ข) ผู้สมัครคนนั้นได้รับคะแนนน้อยกว่าผู้สมัครคนอื่น ๆ

ตัวอย่างเช่น ในเขตเลือกตั้งหนึ่งมี ส.ส. ได้ 3 คน

มีผู้สมัคร 5 คน ซึ่งผู้เลือกตั้งเลือกได้คนเดียว และผลการนับคะแนนเป็นดังนี้

นายมะโรงมีคะแนนเสียง 25,000 คะแนน ซึ่งสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยตัดแปรจึงได้รับเลือกตั้ง คะแนนส่วนเกินของนายมะโรงเท่ากับ 4,999 คะแนน ให้นำบัตรเลือกตั้งทั้ง 25,000 ใบ ที่เลือกนายมะโรงในลำดับหนึ่งมาพิจารณาว่าเลือกผู้สมัครคนใดในลำดับสูง จากนั้นใช้บัญญัติไตรยางค์ดังนี้ ถ้าสมมติบัตรเลือกตั้งมี 4,999 ใบ (แทนที่จะเป็น 25,000 ใบ) ผู้สมัครที่ถูกเลือกในลำดับสองแต่ละคนจะได้รับคะแนนเท่าไร แล้วให้ถ่ายโอนคะแนนเหล่านี้ให้แก่ผู้สมัครดังแสดงในตารางข้างต้น ผลปรากฏว่านายมะเส็งได้รับคะแนนเกินคะแนนเฉลี่ยตัดแปรและได้รับเลือกตั้งไปอีกคนหนึ่ง ลำดับต่อไปให้นำคะแนน 7,000 คะแนนของนายวอก (ที่ได้รับคะแนนน้อยที่สุด) ถ่ายโอนไปให้ผู้สมัครคนอื่น ตามการเลือกผู้สมัครในลำดับสองในบัตรเลือกตั้ง 7,000 ใบ ที่เลือกนายวอกในอันดับแรก สมมติว่าผลการถ่ายโอนเป็นดังแสดงในตาราง คราวนี้นางสาวมะแมได้รับเลือกตั้ง

การเลือกตั้งแบบเสียงเดียวถ่ายโอนได้ รวมข้อดีของการเลือกตั้งแบบวิธีอื่นๆ คือมีเสรีภาพในการเลือกบุคคล

เลือกไม่ยากนัก (เลือกลำดับหนึ่งและลำดับสอง) และคะแนนทุกคะแนนนำมาใช้คำนวณผลการเลือกตั้ง แต่ก็ยังมีข้อเสียคือความซับซ้อนและผู้สมัครของพรรคเดียวกันอาจต้องมาแข่งขันกันเอง

7. สรุป

แบบวิธีการเลือกตั้งมีอยู่หลากหลาย ในบทความนี้ได้จำแนกแบบวิธีหลักๆ ไว้ 3 แบบวิธี ซึ่งจากการสำรวจการเลือกตั้งใน 211 ประเทศ หรือดินแดน (Territory) พบว่าทั้ง 3 แบบวิธีมีความแพร่หลายต่างกันดังนี้

- (1) แบบวิธีที่ถือคะแนนสูงสุด (Majority Vote) มีใช้ใน 115 ประเทศหรือดินแดน คิดเป็นร้อยละ 54.5
- (2) แบบวิธีสัดส่วน (Proportional Representation) มีใช้ใน 67 ประเทศหรือดินแดน คิดเป็นร้อยละ 31.8
- (3) แบบวิธีผสมผสาน มีใช้ใน 29 ประเทศหรือดินแดน คิดเป็นร้อยละ 13.7

ถ้าจำแนกย่อยลงไปอีกจะได้การกระจายของแบบวิธีต่าง ๆ ดังตารางต่อไปนี้

แบบวิธีเลือกตั้งหลัก	แบบวิธีเลือกตั้ง	จำนวนประเทศหรือดินแดนที่ใช้	ร้อยละ (%)
1) แบบวิธีที่ถือคะแนนมากที่สุด	การเลือกตั้ง 1 เขต 1 คน	70	23
	- รอบเดียว (FPTP)	31	15
2) แบบวิธีสัดส่วน	- สองรอบ (TRS)	2	1
3) แบบวิธีผสมผสาน	- จัดลำดับความชอบ (AV)		
	การเลือกตั้ง 1 เขต หลายคน	10	5
	- เลือกทั้งพวง (BV)	2	1
หมายเหตุ	- เลือกคนเดียว (SNTV)	67	32
การจำแนกแบบวิธีเลือกตั้ง	การเลือกบัญชีรายชื่อ (PR)	20	9
ในที่นี้แตกต่างจากข้อมูล	การเลือกตั้งแบบคู่ขนาน (Parallel)		
ในอินเทอร์เน็ตเล็กน้อย	การเลือกตั้งแบบสัดส่วนที่มี ส.ส.	7	3
	แบบผสม (MMP)		
	การเลือกตั้งแบบเสียงเดียวถ่ายโอนได้ (STV)	2	1
	รวม	211	100

การเลือกตั้ง ส.ส. ในประเทศไทย เป็นการเลือกตั้งแบบคู่ขนานซึ่งเป็นแบบวิธีผสมผสานแบบวิธีหนึ่ง ส่วนการเลือกตั้ง ส.ว. เป็นการเลือกตั้ง 1 เขต หลายคนแบบที่เลือกคนเดียว ซึ่งเป็นแนววิธีหนึ่งในบรรดาแบบวิธีที่ถือคะแนนมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

1. Jean-Marie Cotteret, Claude Emeri, 1994; *Les Systems Electoraux*; Presses Universitaires de France, Paris
2. International IDEA, Dept. of Economic and Social Affairs, UN, IFES; <http://www.aceproject.org/main/english/es/menu.htm>

